

cüdcü anlayışa olumlu yaklaştığını göstermektedir. Eseri Mîr Hasanüddin *Felsefe-i 'Acem* başlığıyla Urduca'ya (Haydarâbâd 1936), Abbas Mahmûd *Tecdîd-ü't-tefkîrî'd-dînî fi'l-İslâm* adıyla Arapça'ya (Kahire 1955), A. H. Âryân-pûr *Seyr-i Felsefe der İrân* başlığıyla Farsça'ya (Tahran 1347 hş./1968), Cevdet Nazlı, *İslâm Felsefesi Tarihine Bir Katkı: İran'da Metafizik İlimlerin Gelişmesi* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1995) çevirmiştir. 3. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (Lahore 1934). Düşünürün bilim, din, felsefe, tasavvuf, iman ve ibadet, insanın benliği ve özgürlüğü, İslâm ve aksiyon, dünya müslümanlarının durumu gibi konulara dair konferanslarından oluşan en önemli eseridir. 1930'da Lahor'da yayımlanan *Six Lecture on the Reconstruction of Religious Thought* başlıklı ilk baskısı altı konferanstan oluşurken müellif 1934'te bir konferans daha ekleyerek kitabını yine Lahor'da neşretmiş, daha sonra gerçekleştirilen çok sayıdaki baskısı ve çevirileri de bu şekliyle yapılmıştır. Eseri Eva Meyerovitch Fransızca'ya (*Reconstruire la pensée religieuse de l'Islam*, Paris 1955), Nezîr Niyâzî Urduca'ya (*Teşkil-i Cedîd-i İlâhiyyât-ı İslâmiyye*, Lahor 1958), Sofî Huri (*İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, İstanbul 1964) ve N. Ahmet Asrar (*İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, İstanbul 1984) Türkçe'ye çevirmiştir. 4. *Islam and Ahmadism* (Lahore 1934, 1976, 1980). Hatm-i nübüvvet konusu ve Mirza Gulâm Ahmed'in peygamberlik iddiasının ele alınıp tartışıldığı eser, Mîr Hüseynüddin tarafından *Hatm-i Nübüvvet aor Kâdiyâniyet* adıyla Urduca'ya tercüme edilmiştir (Haydarâbâd - Dekken, ts.).

Bunların dışında İkbâl'in çeşitli şiirleri, mektup, makale, nutuk, bildiri, başkalarının eserlerine yazdığı önsöz gibi yazıları yayımlanmıştır. Bu arada onun eserlerindeki şiirlerden seçmeler yapılarak neşredilmiş, ayrıca Farsça şiir kitapları *Külliyât-ı İkbâl* başlığıyla (Lahor 1990), Urduca şiir kitapları da aynı adla (Lahor 1991) basılmıştır.

Muhammed İkbâl, son dönem İslâm düşünürleri arasında hakkında en çok inceleme, araştırma ve yayın yapılanların başında gelir. Karaçi'de bir İkbâl akademisi kurulmuş olup bu akademi 1960'tan itibaren *Ikbâl Review* adlı bir dergi çıkarmaktadır. Ayrıca başta Pakistan olmak üzere çeşitli ülkelerde değişik vesilelerle, özellikle de İkbâl'in ölüm yıldönümü münasebetiyle ilmi toplantılar düzen-

lenmektedir (İkbâl'in biyografisi, ilmi ve edebî şahsiyeti, felsefesi ve eserleri üzerine 1963 yılına kadar yapılan çalışmalar ve İkbâl'le ilgili diğer faaliyetlerin listesi için bk. Syed Abdul Wahid, *A Bibliography of Iqbal*, tür.yer.; Schimmel, *Gabriel's Wing*, s. 389-414; Ahmed Muavvaz, *el-'Allâme Muhammed İkbâl: Hayâtühü ve âşârühü*, s. 226-317; Karahan, s. 35-44, 203-217).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammad Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Lahore 1958, tür.yer.; a.mlf., *Esrar ve Rumuz* (trc. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1964, s. 81-82, 88, 92, 106; a.mlf., *Thoughts and Reflections of Iqbal*, Lahore 1973, s. 32, 239, 243-244; a.mlf., *Speeches, Writings and Statements of Iqbal* (nşr. L. A. Sherwani), Lahore 1977, s. 252, 255; a.mlf., *Islam and Ahmadism*, Lahore, ts., s. 34; a.mlf., *Cebrâil'in Kanadı* (trc. Yusuf Salih Karaca), İstanbul 1983, s. 120; a.mlf., *The Rod of Moses* (trc. A. A. Shah), Lahore 1983, s. 60, 73; a.mlf., *Câvidnâme* (trc. A. Schimmel), Ankara 1989, tür.yer.; Bashir Ahmad Dar, *Iqbal and Post-Kantian Voluntarism*, Lahore 1956; a.mlf., *A Study in Iqbal's Philosophy*, Lahore 1971; A. Schimmel, *Gabriel's Wing: A Study into the Religious Ideas of Sir Muhammad Iqbal*, Leiden 1963, s. 390-391; a.mlf., *El²* (Fr.), III, 1083-1085; Sharif al-Mujahid, *About Iqbal and His Thought*, Lahore 1964; Kh. G. Saiyidayn, *Iqbal's Educational Philosophy*, Lahore 1977; Abul-Hasan Ali Nadwi, *Glory of Iqbal*, Lucknow 1973; I. Hasan, *Metaphysics of Iqbal*, Lahore 1973; Syed Abdul Wahid, *A Bibliography of Iqbal*, Karachi 1965; a.mlf., *Glances of Iqbal*, Karachi 1974; Abdülkadir Karahan, *Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1974; R. Hasan, *The Sword and the Sceptre*, Lahore 1977; J. Khattoon, *The Place of God, Man and Universe*, Lahore 1977; M. Maruf, *Contribution to Iqbal's Thought*, Lahore 1977; a.mlf., *Iqbal's Philosophy of Religion*, Lahore 1977; Misbah-ul-Haq Siddiqui, *Iqbal: A Critical Study*, Lahore 1977; Abdul Hai, *Iqbal the Philosopher*, Dacca 1980; Ahmed Muavvaz, *el-'Allâme Muhammed İkbâl: Hayâtühü ve âşârühü*, Kahire 1980; M. S. Raschid, *Iqbal's Concept of God*, London-Boston 1981; M. Munawwar, *Iqbal and Qur'anic Wisdom*, Lahore 1981; a.mlf., *Iqbal: Poet-Philosopher of Islam*, Lahore 1982; *Iqbal's Centenary Papers* (ed. M. Munavvar), Lahore 1982; M. Moizuddin, *The World of Iqbal*, Lahore 1982, s. 65; M. Hasan, *Tribute to Iqbal*, Lahore 1982; Mehmet Aydın, "Muhammed İkbâl'in Eserlerinde Mevlânâ", *I. Millî Mevlânâ Kongresi: Tebliğler*, Konya 1985, s. 229-237; a.mlf., "Muhammed İkbâl'in Din Felsefesinde 'Ulûhiyet' Kavramı", *AÜ İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, IV, Ankara 1980, s. 199-209; a.mlf., "Iqbal's View of God's Infinity", *DÜİFD*, II (1985), s. 1-8; a.mlf., "Süreç Felsefesi Işığında Tann - Alem İlişkisi", *AÜİFD*, XXXII (1985), s. 40-87; a.mlf., "İkbâl'in Felsefesinde İnsan", a.e., XXIX (1987), s. 83-106; *Muhammed İkbâl Kitabı: Bildiriler*, İstanbul 1997; "Fazlurrahman, Muhammad Iqbal and Atatürk's Reforms", *JNES*, XLIII/4 (1984), s. 157-162.

MEHMET S. AYDIN

İKBÂL-i ÂŞTİYÂNÎ

(İقبال آشتیانی)

(1896-1956)

İranlı tarihçi.

Erâk şehrine bağlı Âştîyân'da doğdu. Asıl adı Abbas'tır. Fakir bir ailenin çocuğu olan İkbâl, ailesi 1909'da Tahran'a yerleştikten sonra şehrin zengin ailelerinden Necmâbâdîler'in yardımıyla öğrenim hayatına başladı. 1919'da Tahran Dârülfünunu'ndan mezun oldu ve aynı okulda kütüphane müdür yardımcısı ve Farsça hocası olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Tahran'da Dârülmualimîn-i Âlî'de Farsça, Medrese-i Siyâsî ve Medrese-i Nizâmî'de tarih ve coğrafya hocası yaptı. Bu yıllarda Melikü's-suarâ Bahâr, Reşid-i Yâsemî ve Saîd-i Nefisî gibi âlim ve yazarlarla tanıştı. Bunların desteğiyle *Dâniş-kede* adlı bir dergi yayımladı. Bu dergide ve daha sonra Muhammed Âlî-i Fûrûgî, Ebû'l-Hasan-ı Fûrûgî, Gulâm Hüseyin Reh-nûmâ ve Abdülazîm Karîb'le birlikte çıkardığı *Fûrûg-i Terbiyet* dergisinde yazdığı makalelerle tanınmaya başladı. 1924'te askerî bir heyette kâtip olarak görevlendirilip Paris'e tayin edildi. İran'ın tanınmış âlimlerinden Mirza Muhammed Han el-Kazvinî ile bu yıllarda tanıştı. Paris'te bulunduğu sırada Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne devam ederek buradan mezun oldu.

1929'da İran'a dönen İkbâl, yeni kurulan Tahran Üniversitesi tarih profesörlüğüne ve İran Dil Akademisi'ne (Ferhengistân-i İrân) aslı üye olarak tayin edildi. İran dili, tarihi ve edebiyatı üzerindeki çalışmalarını yönlendirmek üzere 1945'te *Yâdigâr* adıyla ilmi bir dergi yayımlamaya başladı. Ayrıca İran dili, edebiyatı, tarihi ve kültürüyle ilgili temel metinleri yayımlamak amacıyla Encümen-i Neşr-i Âsâr-ı İrân adlı bir müessese kurdu. 1949'da İran kültür ateşesi olarak Ankara'ya gönderildi. Aynı görevle İtalya'da bulunduğu sırada vefat etti (10 Şubat 1956). Naaşı İran'a getirilip Tahran'da toprağa verildi.

Eserleri. a) Telif. *Kâbûs-ı Vuşmgîr-i Ziyârî* (Berlin 1342/1923); *Şerh-i Hâl-i 'Abdullâh b. Mukaffa'* (Berlin 1306 hş./1927); *Hânedân-ı Nevbahî* (Tahran 1311 hş./1932), *Târîh-i Mufasssal-ı İrân ez İstîlâ-yı Moğol ta İ'lân-ı Meşrûtiyyet I: ez Hamle-yi Cengiz ta Teşkil-i Devlet-i Timûrî* (Tahran 1312 hş./1933); *Mütâlâât-ı der Bârâ-yı Bahreyn ve Ce-zâyir ve Sevâhil-i Halic-i Fars* (Tahran

1328 hş./1949); *Vizârât der 'Ahd-i Selâ-
tîn-i Büzürg-i Selçûkî* (nşr. M. Takî Dâ-
nişpejûh - Y. Duka', Tahran 1338 hş./1959).

b) **Metin Neşri.** İbnü'l-Mu'tez, *Tabakât-
tü's-su'arâ'* (London 1929); Reşîdüddin
Vâtât, *Haddü'ku's-sihr fi dekh'iki's-si'r*
(Tahran 1309 hş./1930); Ebü'l-Meâlî Mu-
hammed el-Hüseynî, *Beyânü'l-edyan*
(Tahran 1312 hş./1933); İbn Şehrâşûb,
Me'âlimü'l-'ulemâ' (Tahran 1313 hş./
1934); Murtazâ b. Dâî er-Râzî, *Tebşîra-
tü'l-'avâm fi ma'rifeti makâlâtî'l-enâm*
(Tahran 1313 hş./1934); Hindûşah b. Sen-
cer-i Nahcivânî, *Tecâribü's-selef* (Tahran
1313 hş./1934); Firdevsî, *Şâhnâme* (II-
VI. ciltler, Tahran 1314 hş./1935); İbn İsfen-
diyâr, *Târîh-i Taberistân* (Tahran 1330
hş./1941); Ubeyd-i Zâkânî, *Külliyyât* (Tah-
ran 1321 hş./1942); Muinüddîn-i Şîrâzî,
*Seddü'l-izâr fi haqqi'l-evzâr 'an züvvâ-
ri'l-mezâr* (Tahran 1328 hş./1949).

c) **Tercüme.** Reginald Stuart Poole, *The
Coins of the Shahs of Persia* (London
1887, *Tabakât-i Selâtin-i İslâm* adıyla, Tah-
ran 1312 hş./1933); Muhammed b. Zeke-
riyyâ er-Râzî, *es-Sîretü'l-felsefiyye* (*Sî-
ret-i Felsefe-i Râzî* adıyla, Tahran 1315 hş./
1936); Jean Baptiste Feuvrier, *Trois ans
à la cour de Pers* (*Se Sâl der Derbâr-ı İrân*
adıyla, Tahran 1326 hş./1947).

Muhammed Debîrşâhî, İkbâl-i Âştiyânî-
nî'nin *Dânişkede*, *Nevbahâr*, *Fürûğ-i
Terbiyet*, *Uşul-i Ta'îm*, *Qava* ve *İrân-
şehr* gibi dergilerde yayımlanan makale-
lerini derleyerek *Mecmû'a-i Makâlât-ı
'Abbâs İkbâl-i Âştiyânî* adıyla yayımla-
mıştır (Tahran 1350 hş./1971).

BİBLİYOGRAFYA :

İrec Efşâr, *Yâdbûd-i Heftûmîn Sâl-i Vefât-i
'Abbâs İkbâl Serh-i Ahvâl ve Fihrist-i Âşâr*,
Tahran 1340 hş., s. 1-9; a.mlf., "Eqbâl-i Âşti-
ânî", *Elr*, VIII, 518-520; *Mecmû'a-i Makâlât-ı
'Abbâs İkbâl-i Âştiyânî* (nşr. Seyyid Muham-
med Debîr-i Siyâkî), Tahran 1350/1971; Seyyid
Muhammed Muhi't Tabâtabâî, "Ma'bû'ât u İk-
bâl Âştiyânî", *Rehnûmâ-yi Kitâb*, sy. 19, Tah-
ran 1355/1976, s. 10-20; Mahmûd Necmâbâdî,
"Üstâdem 'Abbâs İkbâl", a.e., s. 602-608; DMF,
I, 182-183.

RIZA KURTULUŞ

İKDAM

(adım)

1894-1928 yılları arasında
günlük olarak yayımlanan
siyasî, ilmi gazete.

Türk basınının en uzun süreli günlük
gazetelerinden olan *İkdam*'ın ilk sayısı 1
Muharrem 1312'de (5 Temmuz 1894) ya-
yımlanmış, 23 Şubat 1325'e (8 Mart 1910)

kadar 5557 sayı çıktıktan sonra 1 Mart
1326 - 12 Şubat 1327 (14 Mart 1910 - 25
Şubat 1912) tarihleri arasında 607 sayı
Yeni İkdam, 13 Şubat 1327 - 28 Şubat
1328 (26 Şubat 1912 - 10 Ağustos 1912)
arasında 166 sayı *İktihâm*, 28 Temmuz
1328'de (10 Ağustos 1912) tekrar *İkdam*
adıyla ve 5558 numara ile yayımına de-
vam etmiş, 31 Aralık 1928'de 11384 nu-
maralı nüshası ile yayın hayatına son ver-
miştir. Böylece farklı isimler altında top-
lam 12157 sayı çıkmış olan *İkdam*'ın 1-31
Aralık 1928 tarihli sayıları (11354-11384)
yeni harflerle basılmıştır. Sahibi Ahmed
Cevdet'in 27 Mayıs 1935'te ölümünden
sonra Ali Naci Karacan *İkdam*, *Halk Ga-
zetesî* (12 Ocak - 13 Ağustos 1939, 210 sa-
yı), Velid Ebüzziya *İkdam*, *Sabah Pos-
tası* (14 Ağustos - 31 Aralık 1939, 139 sa-
yı), Edhem İzzet Benice 24 Mayıs 1961'e
kadar devam eden *İkdam Gece Postası*
adlı gazeteleri yayımlamışlardır.

II. Abdülhamid dönemi gazeteleri için-
de önemli bir yeri olan ve yönetime uyum
sağlayan *İkdam*'ın tirajı 15.000 civarın-
da iken Meşrutiyet'in ilânı günlerinde
40.000'e kadar çıkmıştır. Gazete İttihat
ve Terakkî iktidarı döneminde muhale-
fete geçtiğinden sahibi Ahmed Cevdet
1909'da Avrupa'ya kaçmak zorunda kal-
mış ve yazılarını oradan göndermiştir.

Genç yazarlar için tecrübe sahası olan
İkdam'ın ("İkdam'ın Otuz Beşinci Sene-i
Devriyesi", 1 Temmuz 1927) kadrosunda
yer alan önemli isimler arasında Ahmed

Cevdet, Abdullah Zühdi, Mustafa Reşid,
Hüseyin Dâniş, Sâmih Rifat, Lutfi Fikri,
Hüseyin Kâzım Kadri, Bahâî takma adıyla
Veled Çelebi, Müftüoğlu Ahmed Hikmet,
Şehabeddin Süleyman, Hamdullah Suphi
(Tanrıöver), Rauf Yektâ, M. Nûri Şeydâ,
Sâlih Zeki, Ahmed Naim, Ali Rızâ Seyfi,
Necip Âsım (Yazıksız), Abdurrahman Şe-
ref, Ali Emîrî Efendi, Celâl Esat (Arseven),
Selim Sırrı (Tarcan), Halil Hâlid, İspartalı
M. Hakkı, Rıza Nur, Hüseyin Cahit (Yalçın),
Celâleddin Ârif, Babanzâde İsmail Hakkı,
Mehmed Câvid, Mustafa Sabri, Gümülci-
neli İsmail, Necmeddin Sâdık (Sadak), Bur-
haneddin (Tepsi), Mahmud Sâdık, Ahmed
Emin (Yalman) sayılabilir. Haber toplama
işine de büyük önem vermiş olan gazete
şehir haberlerini sayısı on beşi bulan mu-
habir kadrosuyla izlemiş, böylece muha-
bir kullanma geleneğinin temellerini at-
mıştır. Yurt dışında da muhabirleri bulu-
nan *İkdam*'ın bu özelliğiyle tanınmış ya-
zarlarının başında "*İkdam*'ın Paris muha-
biri" sıfatıyla Ali Kemal gelir.

Yayın hayatı boyunca değişmez ilke-
lerinden biri Türkçülüğü ve Türkçeciliği
olan *İkdam* aynı fikri paylaşılan pek çok
yazarı bünyesinde toplamış, zamanla dil
konusundaki politikasını da "Türk dilinin
sadeleştirilmesi, Türk köylüsünün kendi
diliyle yazılanları anlayabilmesi" olarak
belirtmiştir (*Yeni İkdam*, 31 Mart 1910).
Kullandığı açık ve sade diliyle halk tara-
fından da beğenilip benimsenmiş, özel-
likle dil ve tarih alanında Türkçülük aku-

İkdam gazetesinin 17 Ağustos 1908 tarihli nüshasının ilk sayfasından detay

